

BOUWKUNDIG ERFGOED IN HET BEGIJNHOFMUSEUM

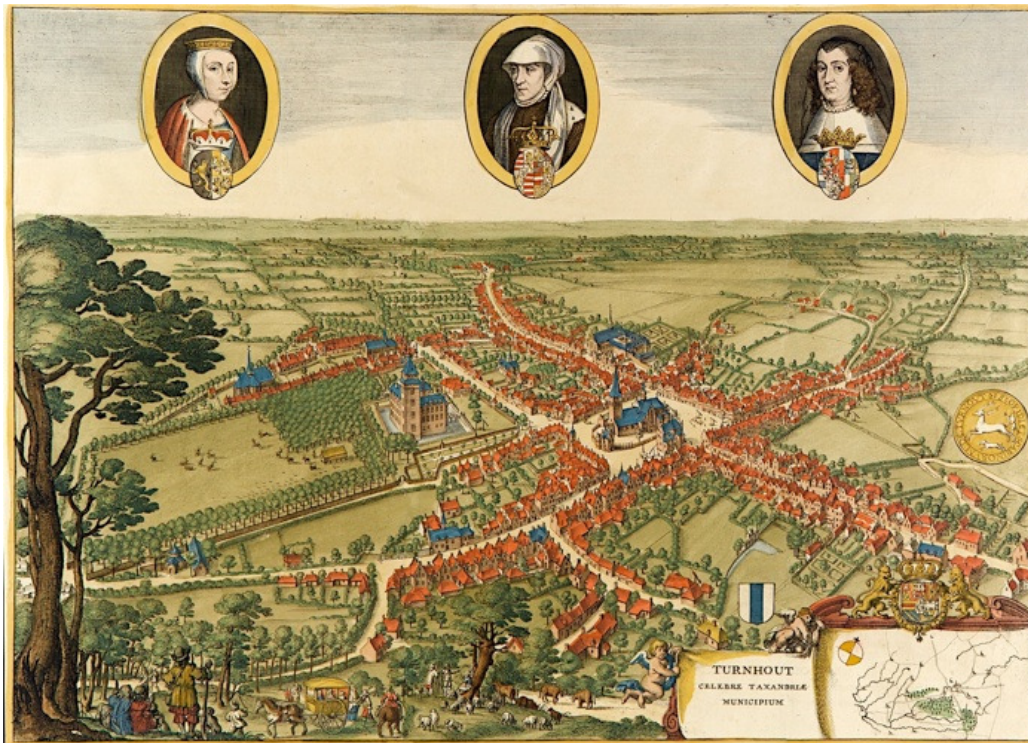
De pilaren in de binnentuin van het Turnhoutse Begijnhofmuseum trekken de aandacht van elke bezoeker vanaf het ogenblik dat hij de glazen toegangsdeur opent. Het gaat om twee arduinen of blauwe hardstenen pilaren in Lodewijk XVI-stijl met verdiepte panelen, waarbinnen een gebeeldhouwde festoendecoratie voorkomt, bekroond met een topvaas. Ze zouden afkomstig zijn van een monumentale toegangspoort van de afsluiting rond de Turnhoutse Sint-Pieterskerk, meer bepaald aan de zijde Victor Van Halstraat, voordien Nieuwstraat genoemd. Nu is onze nieuwsgierigheid pas goed getriggerd.

De twee hardstenen pilaren in de binnentuin van het Begijnhofmuseum (inventarisnummer B0432.1-2 en 2-2).

Kerkhofmuur rond Sint-Pieterskerk

Centraal op de Grote Markt ligt sinds de 13de eeuw de Sint-Pieterskerk, met volledig rond de kerk een omheind kerkhof. Ook ten noorden van de kerk werd er begraven.¹

Ingekleurde kopergravure met luchtzicht op Turnhout van de Antwerpse graveur Lucas Vorsterman uit 1667. Midden op de Grote Markt prijkt de Sint-Pieterskerk en links achter het kasteel en de Warande ligt het begijnhof.

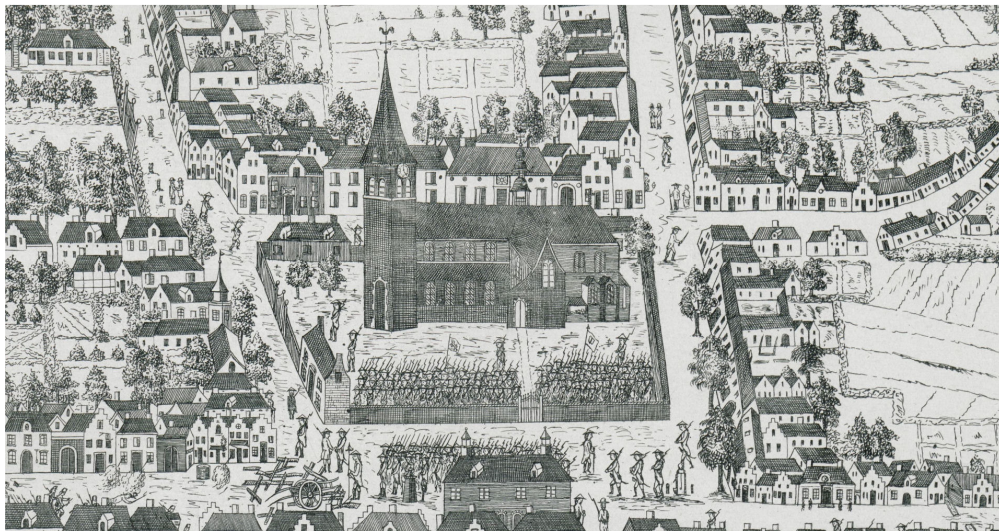
Een afbakening van het kerkhof was nodig, omdat deze grond een ander juridisch statuut had dan de rest van het Land van Turnhout. Het kerkhof viel onder de kerkelijke rechtbanken; de schout van Turnhout was er dus niet bevoegd. Ommuurde kerkhoven golden als een veilige en onschendbare plaats.

De Turnhoutse kerkhofmuur duikt voor het eerst in de bronnen op in 1539. Nijs de Metser werd toen betaald voor het metsen van de kerkhofmuur en twee roosters.¹ Door in de doorgangen in de omringende muur putten met een rooster aan te brengen, hield men de op de Grote Markt loslopende varkens tegen. Het was immers niet de bedoeling dat die tussen de graven in de aarde gingen wroeten. En ook de duivel met zijn bokkenpoten kon men zo van de overledenen weghouden. Wat later verbieden de keuren uit het jaar 1550 dat men *“asschhopen, eerdthopen, schorshopen oft andere hopen, noch hout legghen op een halff roeye nae den mueren des keerckshoffs”*.² Een kerkhofmuur dus. Het is niet verrassend dat deze muur ook te zien is op de bekende gravure van Turnhout van Lucas Vorsterman II (1624-1667?), die hij kort voor zijn dood maakte in opdracht van de Vrouwe van Turnhout, Amalia van Solms. De titel van de gravure luidt: *“Turnhout: de beroemde Kempische stad” (Turnhout celebre Taxandriae municipium)*. Het is de oudste en vermoedelijk meest waarheidsgetrouwe afbeelding die van de stad Turnhout bewaard is gebleven. Aan de hand van deze gravure werd in de periode 1988-1990 met steun van De Vrienden van het Taxandriamuseum een maquette gemaakt, die op de benedenverdieping van het museum in de Begijnenstraat te bewonderen is.

Grote Markt

In de periode 1778-1788 werden na toestemming van het kapittel van de Sint-Pieterskerk aan de noordelijke zijde van de kerk, naast de studentenschool (eerst de Dietsche, later de Latijnse school), vier huizen bijgebouwd met de rug tegen de kerk. Daarvoor werd een klein deel van het kerkhof opgeofferd, maar dat werd “*grootelycks vergroot naer den kant van de Potterstraat*”² (de Patersstraat aan de oostzijde van de kerk). Ten noorden van de kerk werd zo de Nieuwstraat (ook *Rue Neuve* genoemd) gevormd. En het kerkhof bleef goed omsloten, want tussen februari 1771 en januari 1772 was rond de begraafplaats al een nieuwe, manshoge omheiningmuur opgetrokken door meester-metselaar Peter Petit. Vermoedelijk gebeurde dat deels met recuperatie van bakstenen uit de oude muur. De overige stenen werden geleverd door plaatselijke steenbakkers.³ Deze hogere muur diende als verschansing voor de patriotten tijdens de Slag van Turnhout in oktober 1789, zoals te zien is op het getekende verslag door ooggetuige J.F. Smolders uit Gierle.

Pentekening ‘Den Slagh van Turnhout’ door J.F. Smolders, 1790, Taxandriamuseum (inventarisnummer T01917). De hoge muur rondom de kerk is duidelijk zichtbaar.

In deze muur bevonden zich drie poorten in blauwe hardsteen met een ijzeren hekken, die toegang gaven tot de kerk. De Nieuwstraat kreeg later, in 1920, bij beslissing van de gemeenteraad, de naam Victor Van Halstraat, naar de op 13 mei 1918 overleden burgemeester.

Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk in Meer

In 1904 werd “*Het verouderde kerkmuurken met pilaren en hekkens, ter Grote Markt, door de zorgen van het stedelijk bestuur geslecht, evenals het gebouw ‘Het Steentje’, hetwelk zich ten zuidwesten der hoofdkerk van Sint-Pieter bevond en ons schoon marktplein ontsierde. Tot deze verkoop werd de kerkfabriek van Sint-Pieter gemachtigd bij Koninklijk Besluit van 12 september 1904.*”⁴ Deze vermelding heeft enkel betrekking op de toegangspoorten aan de zuidkant (zij-ingang) en westkant (hoofdingang) van de kerk. Verder lezen we in het

stadsverslag van datzelfde jaar: “Uiteindelijk verkochten wij de afbraak van pilaren, ijzeren grillen en arduinstukken der oude kerkhofmuur ter Grootte Markt voor den gezamenlijken prijs van 603 franks”. Maar wie was de koper?

Volgens Harry de Kok⁵ zouden de pilasters van de poorten aan de west- en zuidkant van de kerk al in 1904 naar de kerk van Meer verhuisd zijn, waar ze nu nog staan. Die zouden volgens de *Inventaris van het Cultuurbezit in België*⁶ “volgens literaire bronnen geschonken zijn door de familie Versteylen uit Turnhout”.

De Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk in Meer, met twee pilasters die de westelijke toegangspoort vormen.

De Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk in Meer: ook de oostelijke toegangspoort wordt gevormd door twee pilasters die uit Turnhout afkomstig zouden zijn.

Omgeving van Sint-Pieterskerk gesaneerd

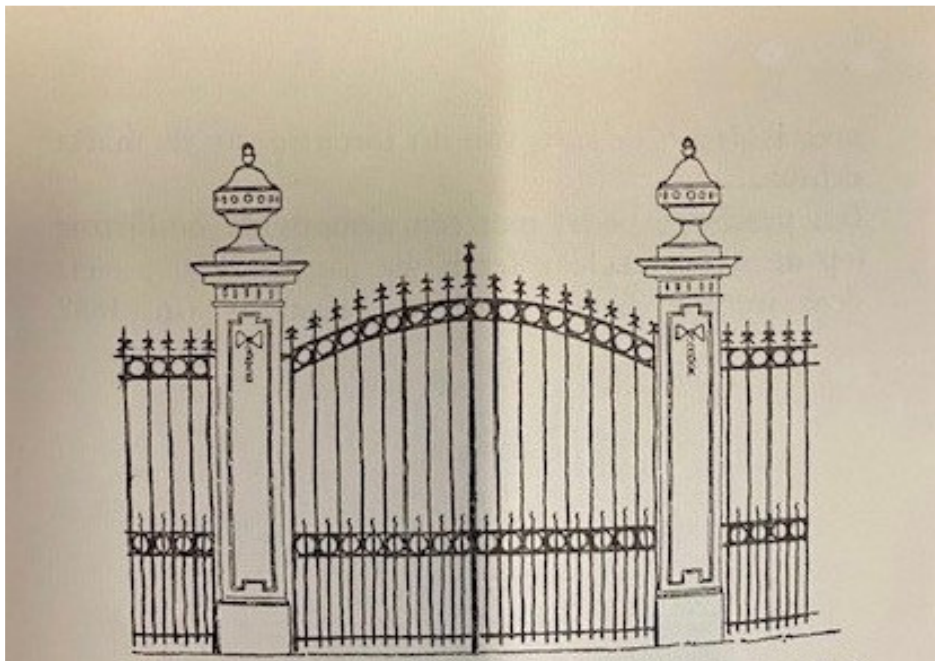

Zicht op de Sint-Pieterskerk, aan de zijde van de Victor Van Halstraat, bij de afbraak van de zondagsschool rechts Foto: Jan Römer, collectie kinderen François Boone, 28 februari 1961.

Bovenstaande foto uit 1961 toont ons de derde toegangspoort met het hekwerk tot aan de kerk, naast een restant van een deel van de muur van de zondagsschool. Op 30 maart 1961 kwamen het stadsbestuur en de kerkfabriek van Sint-Pieter, nog steeds eigenaar van de zondagsschool, tot een (notariële) overeenkomst. De school zou worden geruild tegen het Steentje, dat sinds 1995 dienst doet als toeristisch informatiekantoor, en een bijkomende som geld. In februari 1961 werd gestart met de sloop van de bouwvallige zondagsschool.⁷

Het “Bijzondere plan van aanleg Grote Markt” uit 1965 voorzag in de afbraak van de woningen ten noorden van de kerk aan de Victor Van Halstraat. De stad kocht op 18 april 1968 de huizen aan de Victor Van Halstraat op en sloopte ze tussen april en augustus 1968.⁸ Daarmee verviel de naam Van Halstraat en woonde men aan de noordkant van de kerk, net zoals vóór 1779, weer gewoon op de Grote Markt. De nu vrijstaande toegangspoort tot de kerk aan deze zijde werd afgebroken. Harry de Kok schrijft daarover: “Spijtig genoeg bleven, na de ontmanteling van de noordzijde van de kerk in 1968, de mooie blauwstenen pilasters uit de 18de eeuw in Lodewijk XVI-stijl met de ijzeren hekken van de toegangsweg naar de kerk niet bewaard.”⁹

In een brief van de kerkfabriek aan de burgemeester lezen we echter dat deze pilasters, met een grille van ca. 4,60 meter breedte, op 5 augustus 1968 naar het begijnhof werden overgebracht.¹⁰ En ja, het zijn die twee zuilen die we terugvinden in de binnentuin van het Begijnhofmuseum, maar dan zonder het hekwerk, dat zo minutieus getekend werd door de Turnhoutse architect Jozef Schellekens in 1949.¹¹

Turnhout, Sint-Pieterskerk, toegangspoort langs de oude Victor Van Halstraat, getekend door architect Jozef Schellekens in 1949.

NOTEN

1. Stephan Delaruelle, *Turnhout en de Grote Markt*, 2012, p. 117.
2. Harry de Kok en Eugène Wauters, *Elk deel op 't laatst is het graf*, Turnhout, 1990, p. 25. Hier werd als jaartal 1773-1775 genoteerd.
3. Stephan Delaruelle, *Turnhout en de Grote Markt*, 2012, p. 117.
4. *Verslag over het Bestuur en den Toestand der zaken van de Stad Turnhout*, Stadsverslag, 1904.
5. Harry de Kok, *Gids voor het oude Turnhout*, Deel 1, p. 34.
6. *Inventaris van het Cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Hoogstraten, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16N4*. Uit andere bronnen leren we dat notaris Antoon Versteyle (° Turnhout, 1864) verantwoordelijk was voor de plaatsing van de pilaren aan de ingang van de kerk. In de periode 1900-1906 was hij burgemeester in Meer. Vanaf 1910 was zijn notariaat in Turnhout gevestigd.
7. Bert Hendrickx, *Taxandria Nieuws 2*, 2023, p. 30. Over de oprichting van een zondagsschool: Bert Hendrickx, *Taxandria Nieuws 2*, 2023, p. 23-30.
8. Bart Sas, *Historische studie Grote Markt. 1. Ontstaan en geschiedenis van de Grote Markt*, 2009, p. 7.
9. Harry de Kok, *Gids voor het oude Turnhout*, Deel 1, p. 34.
10. *Archief Kerkfabriek*, KF 96.
11. Jozef Schellekens, *Turnhout. De hoofdstad van de Kempen*, Amsterdam, 1949.

Marie-Paule Peeters